

Körmendy, Adrienne

"Z osidlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku", Branislav Varsik, Bratislava 1984 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 77/4, 790-792

1986

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

plemienne i elekcje władców. Wkrótce przystąpił do budowy grodu praskiego. Złamał przy pomocy Moraw instytucje plemienne i podporządkował sobie pozostałych przywódców plemiennych w Kotlinie Czeskiej. Zmarł w 889 r. pozostawiając dwu nieletnich synów: Spitygniewa i Wracena. Świętopełk nie chcąc ryzykować zamieszek, wykorzystując fakt powinowactwa duchowego z Borzywojem, sam objął władzę w Czechach. Po jego śmierci Spitygniew pragnąc uniezależnić się od władców morawskich poddał się w 895 r. Arnulfowi wschodniofrankijskiemu. Założony w latach 885—889 gród praski stał się symbolem państwowości czeskiej.

Recenzowany tom zainteresuje czytelnika polskiego nie tylko dlatego, że część terytorium dzisiejszej Polski wchodziła w skład państwa wielkomorawskiego, ale również dlatego, że nasi pierwsi władcy stosowali szereg rozwiązań znanych z Wielkich Moraw. Problemowi temu nie poświęcono dotąd należytej uwagi, a on głównie stanowi o tym, że Polska też jest w pewnym sensie państwem sukcesyjnym Wielkich Moraw¹.

Henryk Ruciński

Branislav Varsik, *Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku*, VEDA-Vydateľ'stvo Slovenskej Akadémie Vied, Bratislava 1984, s. 257.

Autor jest znanym specjalistą historii osadnictwa Słowacji w średniowieczu. Interesuje go przede wszystkim okres X—XIV wieku, kiedy Słowacja po rozpadzie Państwa Wielkomorawskiego weszła w skład Królestwa Węgierskiego i zorganizowano w niej podstawowe instytucje administracyjne państwa węgierskiego, tak zwane komitaty. Proces tworzenia administracji na tym terenie szedł równoległe z rozwojem osadnictwa. Varsik bada nie tylko sam proces osadniczy, ale też szczególną wagę przykładu do kwestii narodowej przynależności mieszkańców i nowych osadników. Efektem dociekań autora w zakresie tej problematyki była imponująca historia osadnictwa Wschodniej Słowacji („Osídlenie Košickej kotliny”, Bratislava t. I — 1964, t. II — 1973, t. III — 1977).

Zainteresowania autora zwróciły się potem ku zachodnim i środkowym terenom Słowacji. Prezentowana praca nie jest jeszcze podsumowaniem badań. Zawiera 5 rozpraw. Pierwsza dotyczy problemu powstania w języku środkowo-słowackim tak zwanych jugoslawizmów. Dowodzi w niej, wbrew stanowisku starszej historiografii, że jugoslawizmy te pojawiły się w języku środkowo-słowackim dopiero w IX—XII wieku i nie występowały wcześniej.

Druga rozprawa śledzi dzieje osadnictwa między Preszburgiem (dziś Bratislava) a Modrą w okresie od X do XII wieku. Autor dochodzi do wniosku, że cały ten obszar aż do XIII wieku zamieszkały był przez zachodnich Słowian, przodków dzisiejszych Słowaków. Za tezę tą przemawiają oryginalne, słowiańskie

¹ Omawiany zbiór koresponduje z drugim numerem „Historického Časopisu” za 1985 r. Poza wymienioną pierwszą częścią artykułu Matuša Kučery, *Vel'ká Morava a začiatky našich narodných dejín* zawiera on artykuły Petera Ratkoša, *Územný vývoj Vel'kej Moravy (Fikcie a skutočnosť)* — autor polemizuje tu z niektórymi historykami węgierskimi (zwłaszcza Imre Boba), którzy usiłują umiejscowić państwo Mojmirowiców nad południową Morawą na terenie Jugosławii, Richarda Marsiny, *Diplomatické písomnosti k dejinám Vel'kej Moravy a ich pramenná hodnota*, Alexandra Avenarius, *Byzantský podiel na vytváraní veľkomoravskej kultúry*, Bohuslava Chropovského i Alexandra Ruttkaya, *Archeologický výskum a genéza slovenského etnika* (ten ostatni artykuł uzupełnia niektóre dane tekstów obu autorów opublikowanych w recenzowanym zbiorze) oraz Rudolfa Krajičoviča, *Jazyk na Vel'kej Morave a jeho kontinuita so slovenčinou*.

nazwy wsi, osad, potoków i rzek, spotykane w źródłach do połowy XIII stulecia. W następstwie najazdów tatarskich obszar ten opustoszał, a od drugiej połowy XIII wieku był znów zasiedlany, ale teraz już przez osadników niemieckich.

Trzecia rozprawa poświęcona jest właśnie kolonizacji niemieckiej. Zdaniem Varsika osadnicy pochodzili przede wszystkim z terenów alpejskich, z Austrii oraz zachodnich komitatów Królestwa Węgierskiego: Sopron, Moson, Vas. W rezultacie tej kolonizacji cała południowa część komitatu preszburskiego została zgermanizowana, a na jego północnych terenach pojawiły się wyspy osadnictwa niemieckiego. Struktura narodowościowa komitatu zmieniła się raz jeszcze w drugiej połowie XV, a zwłaszcza w XVI wieku na skutek wojen husyckich i tureckich. Większość ludności niemieckiej wyginęła lub uciekła, a na jej miejsce przybyli Słowacy z północy i Chorwaci z południa, którzy zostali zresztą później zasymilowani przez Słowaków i „wzmocnili w ten sposób element słowacki na tym terenie”. W rezultacie zarysowanych tu procesów osadnictwo słowackie dotarło znów do Dunaju. Słowacy przejęli od Niemców wiele nazw miejscowości o niewątpliwie słowiańskiej genezie, ale już zgermanizowanych, np. Prešporek (Bratysława), Tebén (dziś Devin), Bajzdrica (dziś Vydrica) itd.

Kolejna rozprawa dotyczy środkowej Słowacji. Autor zajmuje się w niej kwestią napływu Węgrów do Liptova i jego przyłączeniem do państwa węgierskiego. Zagadnienie początków osadnictwa w Liptovie wywoływało spory między badaczami jeszcze w latach 30-tych naszego stulecia. Podstawowe pytanie jakie nurtowało historyków to czy Liptov był zasiedlony przed wiekiem XII, czy też nie. Badania archeologiczne, które zostały tu przeprowadzone, wykazały, że na terenie Liptova istniały — niekiedy dość krótko i w niewielkiej liczbie — osady, których ludność, sądząc ze znalezisk, była słowiańska. Osady te funkcjonowały jeszcze przed XII wiekiem. Ma to dowodzić, że Liptov został skolonizowany jeszcze przed przyłączeniem do Królestwa Węgierskiego. Węgrzy — strażnicy granic — przyszli do Liptova ze Spisza w drugiej połowie XII wieku. Ich droga wiodła poprzez dolinę Popradu. Osiedli najpierw w miejscowości Hybe, gdzie na przełomie XII i XIII stulecia odbywały się już targi. Nieco później węgierscy strażnicy weszli głębiej w dolinę Wagu i założyli tam wieś, którą sąsiadujący z nią Słowianie nazwali Magyrafalu (dziś Uhorská Ves). W pierwszej połowie XIII wieku Liptov był już przyłączony do komitatu zwolenńskiego. Był też założony na jego terenie majątek królewski (*praedium*).

Branislava Varsika zajmuje również geneza nazwy miejscowości Bešenová. Jego zdaniem wywodzi się ona nie od Pieczyngów, którzy w wieku XII pełnili funkcje strażników węgierskich granic, ale od nazwiska XV-wiecznych właścicieli tej wsi „Bessenyö”. Przyjęcie tezy Varsika oznacza konieczność rezygnacji z koncepcji, że to właśnie Pieczyngowie pełnili w Liptov funkcje strażników granicy Królestwa Węgierskiego.

Historycy zajmujący się dziejami osadnictwa a także początkami państwa węgierskiego, przywiązują ogromną wagę do nazw miejscowości i ich interpretacji. Są one dla nich źródłem o kapitalnym zasięgu. Varsik — w oddzielnej rozprawie — zajmuje się także problematyką nazw miejscowości, które powstały w średniowieczu na terenie Słowacji i które wiele mogą powiedzieć o narodowej przynależności ich twórców. Autor analizuje najstarsze nazwy występujące na Słowacji w XI—XII wieku jak np. Ruská, Nemčice, Nemce, Nemecká, Vlachy, Uherce, Pečeňany, Pečenice, Sekule, Plaveč, Plavecký, Kovarce, Ladzany, Chorvaticy, Hrkovce, Slovany oraz nazwy, które powstały w XIII—XIV wieku jak: Uhorská Ves, Nemecká Ves, Slovenská Ves, Nemcovce, Poľanovce. Zdaniem Varsika powstanie tych słowackich nazw we wczesnym średniowieczu i ich przetrwanie aż do czasów nowożytnych dowodzi, iż można mówić z pełnym przekonaniem o kontynuacji pierwot-

nej słowiańskiej kolonizacji z X wieku, przez późno-średniowieczną i nowożytną aż do współczesnej. To samo nazewnictwo świadczy, zdaniem Varsika, że już w XI—XII wieku zamieszkała nad górną Cisą ludność słowiańska, która należała do Słowian zachodnich a nie wschodnich, oraz że tereny naddunajskie od Preszburga (Bratysławy) aż po Sopron były w wieku XI—XII zasiedlone przez Słowian zachodnich (Słowaków).

Branislav Varsik jest badaczem bardzo sumiennym. Zebrał i wykorzystał wszelkie możliwe źródła do swego tematu. Interpretując je korzysta często z metody filologicznej. Metodą tą posługuje się najczęściej wówczas, gdy interesuje go przynależność narodowa ludności zamieszkującej Słowację we wczesnym średniowieczu, a potem napływającą do niej w czasach nam bliższych. Inne problemy wiążące się z historią osadnictwa w tej książce autora nie interesują. Pozostawia je innym opracowaniom.

Praca ukazała się nakładem Słowackiej Akademii Nauk. Ma bardzo staranną oprawę graficzną. Wydawcy zadbali o streszczenia w językach obcych (rosyjski, niemiecki, angielski). Korzystanie z książki ułatwia rejestr nazw miejscowości, ale znacznie utrudnia brak map (w całej pracy jest tylko jedna!). Praca Varsika spotka się na pewno z ogromnym zainteresowaniem historyków badających dzieje osadnictwa w Europie środkowo-wschodniej w średniowieczu, ale czy wszystkie jego sady zajmą trwale miejsce w nauce, trudno dziś jeszcze sądzić.

Adrienne Körmendy

„Cheiron”. Materiali e strumenti di aggiornamento storiografico. t. I: *Il potere di giudicare. Giustizia, pena e controllo sociale negli stati d'antico regime*, a cura di Marco Cattini e Marzio A. Romani, Grafo edizioni, Brescia 1983, s. 227; t. II: *La corte in Europa. Fedeltà, favori, pratiche di governo*, a cura di Marco Cattini e Marzio A. Romani, Grafo edizioni, Brescia 1983, s. 185; t. III: *Il seicento: un secolo in chiaroscuro*, a cura di Marco Cattini, Edizioni Astrea, Parma 1984, s. 176; t. IV: *Governo della casa, governo della città*, a cura di Marco Bianchini, Daniela Frigo e Cesare Mozzarelli, Edizioni Astrea, Parma 1985, s. 148.

„Jeszcze jedno czasopismo historyczne (!)”. Od tego równoważnika zdania zaczynają włoscy wydawcy prezentację swego nowego periodyku — jakby czuli, iż ta inicjatywa, przy mnogości tytułów ukazujących się obecnie we Włoszech, wymaga specjalnego uzasadnienia. Tym ostatnim ma być zarówno adresat, jak i formuła wydawnictwa stawiającego sobie za cel prezentację w kolejnych, jednolitych tematycznie numerach, zbiorów szkiców na tematy będące aktualnie przedmiotem badań i dyskusji naukowych, na tematy modne, ważne i aktualne w różnych stuleciach. Podstawowego odbiorcę stanowią zaś mają nauczyciele szkół średnich, co bynajmniej nie skłania wydawców do nadmiernego ograniczania aparatu naukowego, stanowi natomiast dodatkowy bodziec do szukania nieszablonowych ujęć prezentowanych zagadnień, jak i nowatorskiego formułowania tych ostatnich.

Aspekt informacyjno-instruktażowy reprezentują zamieszczane w kolejnych numerach informacje i omówienia zawartości zespołów źródłowych — użytecznych przy studiowaniu zagadnień, których dotyczą publikowane szkice, omówienia nowych, znaczących prac syntetycznych (np. „The Modern World System II” Immanuel Wallersteina) oraz obszerne wskazówki bibliograficzne.

Poczynaniom redaktorów pisma patronować ma tytułowy centaur Cheiron — syn Kronosa i Fility, nauczyciel młodego Achillesa, mędrzec i lekarz będący między innymi preceptorem Jazona, Asklepiosa i Apolla. Ten to znawca medycyny,